

1. slaid 2. Sissejuhatus ületava mõistmise õpetusse

2. slaid Austusavalodus bodhisattva Prajñāpāramitā'le

Nii nagu eelmist nii ka tänast seminari alustame ületava mõistmise õpetusele kohaselt...

Kummardusega kõikidele buddhadele ja bodhisattvatele

..... millele järgneb kummardus ületavale mõistmisele ehk *prañāpāramitā'le* kui kõikide teeliste emale:

Kummardus temale, arvukate kuulajate, bodhisattvate ja buddhade emale, kes juhatab rahuotsivaid kuulajaid rahususse (kõik)teadmise, kes annab olendite heategijatele võime maailmas head teha teedest kõikteadmise, millega üksildased sõnastavad õieti kõike kõikides aspektides.

Tänase seminari teema on .....

3. slaid .....Tee(d) ja teelised

.....mille käigus :

1. kordame eelmises seminaris õpitut,
2. Tutvume teeliste ja
3. tee(d)ega ning
4. teeme kokkuvõtte.

4. slaid Kordus

Oma seminarides järgime tiibeti traditsiooni, mis nõuab käsiloleva õpetuse pidevat lühidat **kordamist**. Näiteks, Tsongkhapa teose *Lamrim'i* ehk *Tee astmete* tundmaõppimisel on nõutav õpetuse osade kordamine just sama kaua kui kaua kestab selle teose käsitlemine. Isegi siis kui õpetus on juba lähenemas lõpule, korratakse alates esimesest ikka veel kõiki osasid uuesti kõikides üksikasjades, mis soodustab selle õpetuse paremat omandamist.

Ka *Abhisamayālaṅkāra* teksti tundmaõppimisel on nõutav varem vaadeldud teemade juurde naasmine ja nii teeme ka meie, see tähendab et **toimime põhimõttel üks samm tagasi ja kaks sammu edasi**.

Kordust panite kindlasti tähele ka eelmises seminaris ja see on õpetamise meetod, mida on kasutanud ka geše Džamjang Khjentse oma loengute läbiviimisel. Kõik tema nelja aasta jooksul Peterburis peetud tiibetikeelsed loengud, mis on tõlgitud ja kirja pandud teosena „Украшение из постижений” ehk „Selge arusaamise kaunistus”, algavad eelmistes loengutes kuuldu kordamisega. Tõenäoliselt on selline meetod seotud suulise traditsiooniga, kus õppeaine tuleb meelde jätta juba kuulamise käigus. Tänapäeva kiirustavas elutempos võib näida see ajaraiskamisena, kuid suhtuge sellesse kannatlikult, selle meetodi positiivsed tulemused ei lase end kaua oodata. Korduse puhul ärge mõelge nii nagu aastaid tagasi tegi loengu ajal üks koolitüdruk, kes ütles kärsitult oma kaaslasele: „Sellest on eelmisel loengul juba räägitud, võiks juba edasi minna”. Vaid mõelge hoopis: „Kui tore! Seda ma juba tean, järelilikult olen midagi õppinud”.

Eesti keeles on tuntud vanasõna: **Kordamine on tarkuse ema**. Tarkus ehk mõistmine on skr-s *prajñā*, aga ületavat mõistmist e pp-d peetakse buddhadeja bodhisattvate **emaks**. Järelilikult on kordamine buddhade ja bodhisattvate vanaema.

Eelmises seminaris jäid meie tähelepanu keskpunkti peamiselt kolm: **ü.m-se ehk *prajñāpāramitā* õpetus**, seda õpetust käsitlev põhitekst **traktaat AA** kui teejuht nirvaanasse ja neid mõlemid, nii õpetust kui traktaati selgitav raamat „Украшение из постижений” ehk „**Selge arusaamise kaunistus**”.

Kõikide terminite ja nimetuste määratlemisel olen tuginenud IML-le. Ka siis kui ei ole alati otseselt välja toonud terminite tõlkimise ja tõlgendamise allikat, olen enamalt selle ammutanud kas IML-st või L.Mälli mingist teosest. Ka geše Džamjang Khjentse loengute põhjal kirjapandud „Selge arusaamise kaunistuses” olevad terminid on ühtlustatud IML-ga. Kuna SAK põhineb tiibetikeelsetel loengutel, siis on ka terminid seal antud peamiselt tiibeti keeles ja vaid osaliselt skr vastetega. Kuid põhjusel, et ü.m-se õpetuse kodumaaks on India ja mulle endale on suupärasem sanskrit, siis olen otsinud neile skr vasted.

Eelmises seminaris vaatlesime kõigepealt pp-d kui **teksti** – nii **Buddha sõnana** kui **inimese loodud kirjasõnana**; nii sisekõne, suulise kõne kui kirjapandud tekstina. Veel võrdsustatakse pp-d **tühjusest** (*śūnyatā*) **selge arusaamisega** (*abhisamaya*). See on arusaamine, et asjadel ja nähtustel ehk seadmustel puudub **püsiv omaolek**, mis tähendab, et **ülimas tähenduses** ei ole neid tegelikult olemas. Oluline on meeles pidada, et just ülimas tähenduses, sest tavatähenduses on need meie igapäevaelus olemas. Nad on olemas, kuid on **püsitud** (*anitya*) ja neil puudub ainult neid eristav ja ainult neile iseloomulik **tunnus** (*svlakṣaṇa*), seepärast on nad suhtelised ja kontekstist sõltuvad. Aga vastupidist arvamust peetakse **vaateks**, millest tuleb vabaneda.

Lisaks IML-s öeldule leidsime AA-st pp-le veel lisa tähendusi. Need on: pp kui buddhade **ema** (*mātr*) ja pp kui **tee** (*mārga*). Ema viitab sellele, et ilma pp õpetust tundmata ei ole võimalik virguda ja saada buddhaks. Seda tunnistavad kõik budismi koolkonnad. Pp on emaks kõigile virgumisteed kulgevatele isikutele, nii hinajaana kui mahajaana järgijatele, nii kuulajatele kui bodhisattvatele. Kuid sama oluline kui pp tekstidena on ka pp **teena**, mida on otseselt selgitatud **AA-s**, sest ü.m-se suutrates on teest räägitud vaid varjatult.

AA on 8-st peatükist ja 8-st peateemast koosnev traktaat, mis ei ole midagi muud kui värsivormis nimekiri tehnilistest terminitest, mida kasutatakse mahajaana ületava mõistmise õpetuses virgumise teekonna selgitamisel. Samas ei ole nende terminite tähendust *Abhisamayālaṅkāra*'s endas välja toodud, seepärast võib traktaat ise jääda mõistmisele täiesti arusaamatuks. See tähendab, et teemad, millest suutrates räägitakse mitte eriti täpselt, on seal küll süstematiseeritud, kuid nende selgitamist tuleb ikkagi otsida sellele traktaadile kirjutatud subkommentaariidest. Parim subkommentaar AA tundmaõppimiseks on SAK. S.o unikaalne teos, mis sisaldab 1) kogu AA tb keelset reprinti ja selle venekeelset tõlget. 2) geluki koolkonna õpetlase geše Džamjang Khjentse poolt peetud loenguid, kus selgitatakse otseselt, ulatuslikult ja põhjalikult virgumisteed. 3) on geše Džamjang Khjentse AA selgitamisel kasutanud pea kõiki olulisemaid kommentaare, mis on selle teose kohta kirjutatud varasemate autorite, selliste nagu 6.saj elanud **Vimuktisena**, 8. saj elanud **Haribhadra** ja 14. saj elanud **Tsongkhapa** poolt.

Traktaat AA omab kõiki nelja heale traktaadile iseloomulikku tunnust: **eesmärki, sisukust, rakendatavust ja sidusust**. AA **eesmärk** on tutvustada ü.l.m-se õpetust ja selles õpetuses antud juhendite abil saavutatavaid teadvuse kõrgemaid seisundeid. **Sisukuse** määrab pp suutrate varjatud tähendus, milleks on teekond, mis viib virgumisele. **Rakendatavus** tähendab, et kui neid ü.m-se juhiseid rakendada, siis astutakse kindlasti virgumisteele ja hakatakse sellel teel

edenema. Ja **sidusus** kajastub AA ülesehituses, kus iga eelnev peatükk on aluseks järgnevale ja iga järgnev peatükk tugineb eelnevale.

Abhisamayālaṅkāra teksti kaudu õpitakse tundma budismi kõige keerulisemat õpetust – ületavat mõistmist ehk **prajñāpāramitā'd**. Selle õpetuse peateema on **tühjus**. Teine teema, mida käsitletakse prajñāpāramitā suutrates, on **tee**. Kui pp suutrates on tühjuse teema sõnastatud avatult, siis teed on seal käsitletud varjatult. Esimesena hakkas teed ü.m-se suutrates eristama 2. saj elanud Nāgārdžuna. Kuid prajñāpāramitā suutrate varjatud teemast arusaamine oli sedavõrd raske, et isegi Asangale, kolmanda taseme bodhisattvale, osutus see üle jõu käivaks. Lõpuks, peale 12 aastat kestnud erakluses keskendumist, andis tulevane buddha Maitreja Asangale õpetuse teest traktaadina AA. Kuid iseseisvaks õppimiseks on AA liiga lakooniline, seepärast on parim viis virgumistee tundmaõppimiseks SAK, milles on kõike selgitatud ulatuslikult ja põhjalikult.

5. slaid **Teelised (1)**

Üldiselt eristatakse budistlikus traditsioonis **lihtinimest** (*prthagjana*) ehk tavalist maist olendit, kes ei ole astunud budistlikule teele. Ta on hõivatud oma maistest askeldustest ja tema kõrgeimaks eesmärgiks pole midagi enam kui hea ümbersünd tulevases elus. Selleks püüab ta jälgida ühiskonnas käibelolevaid käitumisjuhiseid, et veidi talitseda oma looduspärast loomust, mida pahatihti iseloomustab ütlus **homo homini lupus est** ning arendada inimeste vahelistes suhetes inimlikemaid omadusi, selliseid nagu vihatuse ja sallivuse, sõbralikkuse ja kaastunne, vastutuse ja kohusetunne. Lihtinimesele vastandub **õilis isiksus** (*āryapudgala*). **Õilis isiksus** (*āryapudgala*) on virgumisteele juba ettevalmistava taseme läbinud ja viibib oma esimesel õilsuse tasemel, millega algab arengu etapp nimega **õilis tee** (*āryamārga*). Õilsaks isiksuseks võivad olla nii hinajaana kui mahajaana järgijad. Hinajaana õilsateks on **arhatid** ja mahajaana õilsateks on **bodhisattvad**. Isikuid, kes viibivad virgumisteele, s.t selle ettevalmistaval tasemel (*ādikarmikabhūmi*) ja kes ei ole veel õilsust saavutanud peetakse tekstides **tavabudistideks**. Aga virgumistee läbimisel saadakse **buddhaks**.

6. slaid **Teelised (2)**

Veel eristatakse teelisi vastavalt arusaamisvõimele, neid on kolmesuguseid: väikese arusaamisvõimega e **väike inimene** (*adhama-puruṣa*), keskmise arusaamisvõimega e **keskmine inimene** (*madhya-puruṣa*) ja suure arusaamisvõimega e **suur inimene** (*mahā-puruṣa*). Budistlikes tekstides peetakse väikeseks inimeseks **šraavakat** (*śrāvaka*) ehk kuulajat. **Šraavakad** on

need, kes soovivad kannatusest vabastada vaid ennast, sest nende kaastunde suurus ei ole teiste vabastamiseks piisav. Keskmiseks inimeseks peetakse **pratjekabuddhat** (*pratyekabuddha*). **Pratjekabuddhad** ehk buddhad iseene jaoks on need, kes jõuavad nirvaanasse ilma õpetaja abita üksi omal jõul ja kes peale virgumist ei hakka oma kogemust teistega jagama. Kuid kuna mõlemad on **hinajaana järgijad**, siis vahel nimetatakse tekstides lühiduse mõttes kuulajateks mõlemaid koos, nii šraavakaid kui pratjekabuddhasid.

Suureks inimeseks on **mahajaana** järgija ehk **bodhisattva** (*bodhisattva*), s.o virgumisolend, kes on otsustanud saada buddhaks ja vabastada kannatusest kõiki teisi olendeid. Teda ajendab seda tegema **suur kaastunne** (*mahākaruṇā*) kõikide olendite vastu.

Kõigi kolme, šraavakate, pratjekabuddhade ja bodhisattvate jaoks on nähtuste maailm täis kannatust ja seepärast otsivad sellised inimesed teed meeleseisundi saavutamiseks, milles neid enam ei häiriks maine askeldus. Vabanemine sansaarast saab teoks ainult asjade ja nähtuste olemasolu tegelikkuse puudumisele e **tühjusele** (*śūnyatā*) pideva keskendumisega ja selle täieliku mõistmisega. Seega on virgumistee üldiseks määratluseks selliste inimeste jaoks **selge arusaamine** (*abhisamaya*) **tühjusest**, mis viib sansaarast vabanemisele, virgumisele ja nirvaanasse.

Veel nimetatakse kõiki virgumistee olijaid **õppuriteks** (*śaikṣa*) ja seda seni, kuni nad pole jõudnud virgumistee viimasele, kõige kõrgeimale astmele, kus õppimist enam ei vajata. Seal loetakse neid **mitteõppijateks** (*aśaikṣa*). Suurte e teraste võimetega õppuritele piisab korra *Sūdasuutra* või *Teemantsuutra* lugemisest ja nad on juba taibanud õpetuse tähendust. Keskmiste võimetega õppurite puhul läheb aga vaja keskmise ulatusega õpetusi ja väikeste võimetega õppuritele hoopis laiaulatuslikke õpetusi.

Aga neid, kes on sansaarast vabanenud, kes on saanud **kõikteadjateks** (*sarvajña*) ja virgunud, neid nimetatakse **buddhadeks**. Buddhaks saamine on lihtinimesest kõikteadjaks saamise arenguprotsess, mille käigus teadmiste ja pälvimuste kogumisega, meeleharjutamise ja meelepuhastamisega, saavutatakse astmeliselt üha kõrgemaid teadvuse seisundeid kuni **kõikteadmise** ja **buddhasuseni** (*buddhatā*) välja.

7. slaid - teelised (3) (Tsongkhapa *Lam rim'is*)

Huvipakkuv ja näitlik on ka Tsonkhapa teoses 'Tee astmed' antud isikute klassifikatsioon, milles ta võrdleb neid anumatega. On erinevaid virgumistee olijaid e õppureid ja **Tsongkhapa** võrdleb neid nelja anumaga: 1) ülespidi põhjaga anumad, kus ükskõik kui palju õpetusi ka ei antaks, kõik valgub mööda

külgi maha, 2) märdunud anumad, mis lisaks enda märdumusele, määrivad ka õpetust, 3) auguga anumad, millest kõik, mida sinna valatakse, valgub välja ja 4) puhtad anumad, mis vastavalt õpetusega täitumisele täituvad teadmistega ja täiustuvad ka ise.

8. slaid - teelised (4) tulemuse e vilja järgi

Järgmisena vaatleme budistliku õpetuse nelja vilja, mida teelised algul taotlevad ja mida nad seejärel valdavad. Selle põhjal eristatakse neid, kes on juba virgumisteele astunud ja neid, kes ei ole veel virgumisteele astunud. Sel juhul on **lihtinimesed** (*prthagjana*) need, kes ei ole veel teele astunud, aga teele astunute seas eristatakse nelja paari, mis koosneb neljast **vilja taotlejast** (*phalapratiṭpannaka*) ja neljast vilja valdajast (*phalanīṣṭraya*). Esimene paar on **voolusesse astunu vilja taotleja** (*śrotāpattiphalapratiṭpannaka*) ja **voolusesse astunu** (*śrotāpannaka*), need kaks on vastsetl teele astunud inimesed, kes on hakanud ennast budistliku õpetuse kohaselt ümberkujundama ning omandama teadmisi ja pälvimusi. Teine paar koosneb **ükskordnaasja vilja taotlejast** (*āgāmināpannaka*) ja **ükskord naasjast** (*sakṛdāgāmin*), need on isikud, kel on jäänud inimesena sündida veel ainult üks kord. Kolmas paar on **mittenaasja vilja taotleja** (*anāgāmināpannaka*) ja **mittenaasja** (*anāgāmin*) kui isikud, kes ei sünni enam tavalise inimesena. Neljas ja viimane paar on **arhati vilja taotleja** (*ārhatpannaka*) ja **arhat** (*ārhat*) kui isikud, kes on ületanud kannatuse ja jõudnud nirvaanasse.

Seda kaheksast isiksusest koosnevat loetelu kasutatakse mõlemate, nii hinajaana kuid vahel ka mahajaana õilsate isiksuste kirjeldamisel.

9. slaid Tee(d) (*mārga, bodhicaryā, bodhipatha*)

Vastavalt budismi kahele peasuunale jaguneb (virgumis)tee kaheks **hinajaanateeks** (*hīnayānamārga*) ja **mahajaanateeks** (*mahāyānamārga*). Hinajaanatee jaguneb omakorda **šraavakateeks** (*śrāvakamārga*) ehk šraavaka sõidukiks (*śrāvakayāna*) ja **pratjekabuddhateeks** (*pratyekabuddhamārga*) ehk pratjekabuddha sõidukiks (*pratyekabuddhayāna*). Aga mahajaanateed kulgevad bodhisattvad ja seda nimetatakse kas **bodhisattvateeks** (*bodhisattvamārga*) või bodhisattva sõidukiks (*bodhisattvayāna*). Teid on siin nimetatud kas teelise või tema kuulumise järgi emba kumba budismi suunda. Samas on öeldud, et oma eesmärkide saavutamiseks läbivad nii šraavakad, pratjekabuddhad kui bodhisattvad (**virgumis**)teed (*mārga*). Nad kulgevad sama virgumisteed ja samu etappe, kuid teevad seda erinevalt, sest tee läbimise viisid, eesmärgid ja tulemused on neil erinevad.

10. slaid **Viis teed** (*pañcamārga*)

(Virgumis)teed (*mārga/bodhicaryā/bodhipatha*) tähistatakse ületava mõistmise õpetuses terminiga **viis teed** (*pañcamārga*), mis on õigemini ühe ja sama tee viis astmeliselt ülenevat arengu etappi. See on seesama tee millest räägivad Šāntideva (7.-8.saj) oma teoses *Bodhicarjāvatāra* (Virgumisteele asumine) ja Atīša (11.saj) *Bodhipathapradīpa*'s (Virgumistee lambis). See on virgumise viiene tee, mis üleneb astmeliselt.

IML-s (lk 259) on öeldud:

Viis teed (*pañcamārga*) on oluline mõiste budismis, eriti joogatšaara koolkonnas, mis esitab kokkuvõtlikult arhati ja bodhisattva arengu etapid. Need on:

- 1) kogumistee (*sambhāramārga*),
- 2) rakendustee (*prayogamārga*),
- 3) nägemistee (*darśanamārga*),
- 4) kujustamistee (*bhāvanāmārga*),
- 5) õppimist ületav tee (*aśaikṣamārga*).

11. slaid .....

Viiest teest on kaks esimest õilsuse saavutamisele eelnev **maine tee** (*laukikamārga*), mis on ka **ettevalmistav ehk eeltegude tase** (*ādikarmika-bhūmi*). Kolm viimast moodustavad **ülemaise tee** (*lokottaramārga*), mida nimetatakse veel ka.....

12. slaid .....

.....**õilsaks teeks** (*āryamārga*) ja kuna viimane on õppimist ületav tee, siis saab sellele eelnevat nelja etappi pidada **õppimisteeks** (*śaikṣamārga*).

Teede nimetus vihjab sellele, millega on sellel teel tegemist.

kogumisteel (*sambhāramārga*) kogutakse pälvimusi ja teadmisi.

rakendusteel (*prayogamārga*) tekitatakse meeleharjutamisega vastumürke (*pratipakṣa*), mida rakendatakse meeleplekkide eemaldamiseks.

nägemisteel (*darśanamārga*) vabanetakse elu jooksul omandatud meeleplekkidest, kogetakse esmakordselt vahetut nägemist ehk taipamist (*pratyakṣa/ sākṣāt*) ja saavutatakse bodhisattva esimene tase, millega saadakse õilsaks isiksuseks. See on nägijaks saamine, mida budistlikus ikonograafias ja arhitektuuris, näiteks Kathmandu stuupadel, tähistatakse kolmanda silmaga.

kujustamisteel (*bhāvanāmārga*) vabanetakse kaasasündinud meeleplekkidest ja saavutatakse ülejäänud bodhisattva üheksa taset. See tee lõpeb **vadžra ehk teemanditaolise keskendumisega** (*vajra-upama-samādhi*), kus 10. taseme b-tva vabaneb ka meeleplekkide seemnetest (*bija*).

Need neli teed moodustavad kokku **õppimistee** (*śaikṣamārga*) ja seda teed kulgevaid teelisi peetakse **õppuriteks**.

Järgmine hetk on juba:

õppimist ületav tee (*aśaikṣamārga*). See on lõpliku vabanemise tee, kus pole enam midagi õppida, kus pole midagi takistavat ja mõistetamatut. Kõik mõjurid buddhade kõikteadmise saavutamiseks on viidud siin täiuseni ning ületav mõistmine on siin lõplik ja täielik. Järgneb **silmapilkne virgumine** (*eka-kṣaṇa-abhisambodha*) ja **nõndasuse** (*tathatā*) kui **tühjuse** (*śūnyatā*) vahetu mõistmine. See on buddha ülim **kõikteadmine** (*sarvajñatā*), mis seisneb mitteduaalsuses ehk kahetuses (*advaya*) kui ülima ja tavatõe täielikus mõistmises.

Kõik need viis teed kui arengu ülenevat etappi jagunevad igaüks omakorda astmeteks, osadeks ja tasemeteks. Selline on üldine virgumistee ülesehitus.

Virgumistee on teelise vaimne haridustee ja ü-m-se õpetuses ei ole see teeks, mis viib ühest kohast teise. Nii nagu kõrghariduse omandamist alustatakse esimesest kursusest ja lõpetatakse viimasega, näiteks viiendaga, nii ka virgumisteed alustatakse kogumisteedest ja lõpetatakse õppimist ületava teega. Õppuri teadvus ei siirdu selle teekonna jooksul mitte kuhugi mujale vaid püsib ikka selles samas õppuris. Muutub vaid tema teadvuse seisund olenemata sellest kuhu ta kulgeb. Haridustee algul valitsenud teadmatust hakkab haridustee läbimise käigus asenduma teadmise teadvusega, mis viimase kursuse lõpus, lõpueksamite sooritamise saavutab oma tipu, kus õppurist-tudengist saab oma ala meister. Nii ka virgumise teekonna lõpuks ei olda kuhugi mujale mindud vaid saavutatakse teadvuse kõrgeim seisund, milleks on – kõikteadmine ja buddhasus.

Seepärast öeldakse ü.m-se õpetuses, et ülima tõe seisukohalt on sansaara ja nirvaana lahutamatud, seal kus on sansaara, seal on ka nirvaana.

Nõnda kujutaksingi virgumisteed pigem keerdtrepina või spiraalina kui sirg- või kaldteena. Iga keerd on uus virgumistee etapp ja lõpp asub samal vertikaalil kuid kõrgemal tasemel kui esimene aste.

Kogu teekonna läbimiseks kulub bodhisattvatel **3 kalpat**, mida tänapäeval on matemaatiliselt määratletud kas **10 astmel** ^{51, 59 või 63} **aastaga**. Aga arhatid läbivad sama teekonna **100 kalpaga**.

Virgumise viiene tee on kannatusest astmeline vabanemise tee, kus **eemaldatakse** järkjärgult **meeleplekke** (*kleśa*) ja **teadmatust** (*avidyā*), mille käigus omandatakse tõe **vahetu taipamine** ehk **nägemine** (*pratyakṣa*), täiustatakse arusaamisvõimet seni kuni saavutatakse **ületav mõistmine** (*prajñāpāramitā*), buddhade **kõikteadmine** (*sarva-ākāra-jñatā*) ja **virgumine** (*bodhi*). Nii vabanetakse sansaarast ja saadakse buddhaks.

Nii hinajaana kui mahajaana järgijad läbivad seda virgumisteed koos kõikide astmete ning etappidega **õppimise** (*śaikṣa*) ja **meeleharjutamisega** (*prayoga*). Ka õppimise ja meeleharjutamise objekt virgumisteel on kõikidele teelistele ühine ja selleks on **neli õilsat tõe** (*caturāryasatyāni*) koos aspektidega. Aspektid on neid tõesid iseloomustavad omadused, kuid vastavalt oma arusaamisvõime suurusele suudavad erinevad järgijad mõista erinevat hulka aspekte.

13. slaid Teele astumine ja teele asumine

Et teekonda alustada, tuleb kõigepealt **teele astuda** ja selleks on vajalik täita teatud tingimusi. Neid teeleastumise tingimusi on kaks:

- **lahtilaskmine** (*niḥsaraṇa*),
- **virgumismeele äratamine** (*bodhicitta-utpāda*).

Kui isiku meeleseisundis tekivad sansaarast **lahtilaskmise** (*niḥsaraṇa*) mõte ja **kaastunne** (*karuṇā*) ning viimasest tulenev soov virguda teiste olendite hüvanguks ehk **virgumismeel** (*bodhicitta*), siis seda peetakse teekonna algsituatsiooniks ja **virgumisteele astumiseks**.

1) **Lahtilaskmine** tähendab seda, et kui isik on aru saanud sansaara piinarikkusest ja tal on tekkinud soov sellest vabaneda, siis loobutakse sansaarasse klammerdumisest. Kui sansaarast lahtilaskmist ei ole toimunud, siis isikut ei peeta virgumisteele astunuks ja teda ei loeta teeliseks. Kui on tekkinud lahtilaskmise mõte, kuid kaastunne on jäänud väikeseks, siis astutakse hinajaanateele ehk **väike-sõidukisse** (*hīnayāna*). Kui kaastunde suurus on olnud piisav virgumismeele äratamiseks, siis astutakse mahajaanateele ehk **suur-sõidukisse** (*mahāyāna*).

Juhtub, et ka lihtinimeses võivad maised tühjad askeldused ja sansaara piinarikkus tekitada vastikust ja soovi neist vabaneda. Kuid tavaliselt kipub ta selleks otsima hoopis muid teid kui virgumistee. Oma teadmatuse ja mõistmatuse tõttu valib ta kannatusest vabanemise teeks tihti kas meelemürgid või äärmuslikel juhtudel isegi suitsiidi.

Hinajaanateele astumiseks piisab vaid ühest tingimusest – lahtilaskmisest. Kuid mahajaanatee jaoks läheb vaja ka teist tingimust, milleks on ....

2) **virgumismeele äratamine** (*bodhicitta-utpāda*).

Kõigil inimestel, ka lihtinimeste meeles on peidus **virgumise seeme** (*bīja*). Kui panna see seeme 'ärkama' või 'tärgama, (erinevates tekstides kasutatakse erinevat sõna) ja seda täiustada ning rikastada eesmärgiga saavutada virgumine teiste olendite hüvanguks, siis see ongi virgumismeele äratamine või tärgamine. Virgumismeele arengu protsessi tähistavad ü.m-se õpetuses 22 virgumismeele näidet. Neid vaatleme lähemalt järgmises seminaris, seoses teekonna ehk teel edenemisega.

Lihtinimestel on virgumise seeme küll olemas, kuid see on passiivne e latentises olekus, see ei ole veel (t)ärkanud ja seepärast puudub neil virgumismeel. Kuid šraavakatel ja pratjekabuddhadel kui teelistel hakkab see teekonna jooksul juba vähesel määral ärkama, sest nad jälgivad kõlbelise käitumise reegleid ja neil on tekkimas arusaamine isiksuse tühjusest ehk **mitte-minast** (*pudgala-nairātmya*), mis on juba palju enam kui tavameel. Šraavakad ja pratjekabuddhad on meelestunud vabanemisele, kuid kuna nende kaastunne ei ole piisav teiste vabastamiseks, siis on see seotud vaid iseenda vabastamisega. Selle poolest erineb šraavakate ja pratjekabuddhade meel bodhisattvate virgumismeelest, keda iseloomustab **suur kaastunne** (*mahākaruṇā*) ja kes soovivad sansaarast vabastada kõiki olendeid. See on ka põhjus miks virgumisteel on nende kolme õppuri areng ja selle tulemused nii erinevad.

Bodhisattvad saavad mahajaana virgumistee läbimisega **buddhadeks**. Aga šraavakad ja pratjekabuddhad hinajaanateed läbides **arhatiks**. Ületava mõistmise õpetuse järgi ei saavuta arhatid bodhisattvatega sarnaseid tulemusi, nende mõistmine ei muutu ületavaks, nad ei virgu täielikult ja ei saa oma teekonna lõpus buddhaks.

Teeleasumine (*prasthāna*)

Teele astumine ja teele asumine on kaks erinevat asja. Ilma teele astumata ei saa teele asuda ega hakata edenema. Samas ei hakata teele astunult kohe ka edenema, sest teele astumise ja teeleasumise vahel võib laiuda kuristik. Seepärast näebki vahel tee alguses seisvat ja möödujatele viipavat hääletajat, kes arvab, et ilma ise midagi enam ette võtmata viib keegi ta sihile. Nii nagu pole olemas hambaarste, kes hommikul enne tööle ja õhtul enne magamaminekut käiks läbi oma patsiendid ja harjaks puhtaks nende hambad, nii pole olemas ka buddhasid, kes kedagi oma kukil nirvaanasse viiks. See tähendab, et igaüks peab ise teele astuma ja iga teele astunu peab ise talle kättenäidatud suunas teele minema.

Teele minemiseks peab samuti olema täidetud üks tingimus ja selleks on ....

- **hõimutunnus** (*gotra*) kui buddhasuse põhielement, mis algselt on olemas igas isikus. Hõimutunnus on virgumistee aluspõhi ning virgumisteel mahajaana **toimingute tugi** (*pratipatter ādhāraḥ*). Isik võib küll olla juba teele astunud, kuid selleks, et ta saaks minna teele, tuleb ka see virgumise kallisvara äratada. Seda tehakse küll alles virgumistee teisel etapil ehk rakendusteel, kuid tema äratamise põhjustab esimesel etapil ehk kogumisteel sellele eelnev virgumismeelega seotud **suur kaastunne** (*mahākaruṇā*), mis on bodhisattva põhiomadus. Eristatakse kaheksugust hõimutunnust: esimene on – algselt omane **loomupärane hõimutunnus** (*prakṛtistha-gotra*). See on kaasasündinud ning määrab kindlaks kummale, kas hinajaana või mahajanateele astutakse, s.t et see on olemas ka hinajaana järgijatel ja see määrab kindlaks nende asumise hinajaanateele. Teine on **kasvav hõimutunnus** (*paripuṣṭa-gotra*), mis on seoses kaastundega virgumisteel kasvatatav ja meeleepuhastamisega täiustatav.

14. slaid   Virgumisteed teostatakse ....

.... **õppimisega** (*śikṣa*). Õppimine tähendab **kuulamist** (*śruta*), **järelemõtlemist** (*cintana*) ja **kujustamist** (*bhāvanā*).

Õppimine algab.....

...**kuulamisest** (*śruta*), mille käigus tutvutakse **nelja õilsa tõe** aspektide e omadustega alates **püsitusest** (*anitya*). Seoses kirjalike tekstide ilmumisega hakkas kuulamise alla kuuluma ka budistlike tekstide lugemine. Millised on need tõed?

15. slaid

Neli õilsat tõde (*catur-ārya-satyāni*)

Neli õilsat tõde (*catur-ārya-satyāni*) on budismi põhitõed, mida Šākyamuni kuulutas oma esimeses jutluses „Seadmuseratta käimapanemine”. Need on:

- **tõde kannatusest** (*duḥkha-satya*), mis tähendab tõdemist, et sansaara on piinarikas ja kannatus on selle peamine omadus. Ilma sellest selge arusaamiseta ehk ilma seda kogemata ei saa asuda virgumisteele.

- **tõde (kannatuse) tekkimisest** (*samudaya-satya*) tähendab, et kannatuse tekitajaks on isiku oma teod, seda et kannatus on tema tegude möödapääsmatu tagajärg.

- **tõde (kannatuse) lakkamisest** (*nirodha-satya*) tähendab, et kannatus ei ole püsiv seisund, et sellest on võimalik vabaneda.

- **tõde teest** (*mārga-satya*) tähendab kaheksaosalist teed, mis sisaldab 8 juhendit kannatusest vabanemiseks. Need kaheksa on: **õige vaade, õige kavatsus, õige jutt, õige tegu, õige eluviis, õige järelemõtlemine ja õige keskendumine.**

Nelja õilsat tõde on selgitatud ka loengusarjas Budismi alused, ja need on järelvaadatavad loengud kui on soovi rohkem teada saada.

Õpetus neljast tõest põhineb põhjuse (*hetu*) ja tagajärje seosel ning jälle leiab siin analoogi arstikunstiga: algul tuleb tõdeda, et patsient on haige, seejärel selgitada haiguse põhjus ja kuidas sellest vabaneda ning siis määrata ravi. Kõik budismi suunad ja koolkonnad tunnistavad neid nelja tõde budistliku õpetuse alustõdedena. Kogu budistlik õpetus ongi rajatud neljale õilsale tõele.

Teine oluline õppimise koostisosa on ....

.... järelemõtlemine (*cintana*), mille käigus saadakse teadlikuks nelja õilsa tõe kõikidest aspektidest ehk omadustest. Kokku on neid aspekte 173 ja buddhad on neist kõigist teadlikud. Kuid šraavakatel, pratjekabuddhadel ja bodhisattvatel tuleb teada tunduvalt väiksemat aspektide hulka.

Virgumistee esimesel etapil ehk kogumisteel on järelemõtlemine seotud tõega kannatusest. Virgumistee teine etapp ehk rakendustee on seotud tõega kannatuse tekkimisest. Virgumistee kolmas etapp ehk nägemistee on seotud tõega kannatuse lakkamisest ja virgumistee neljas etapp ehk kujustamistee on seotud tõega teest.

Ja õppimise kolmas koostisosa on .....

.... kujustamine (*bhāvanā*), mis tähendab oma meelevoos mingite objekti-

de olemasolevaks tegemist. S.t mingi välise objekti, näiteks mõne budismi mõiste, sellise nagu kaastunne, kaasrõõm, jne või kujundi, näiteks mandala oma meelevoosse kinnitamist ja meele muutmist sellele vastavaks.

Antud juhul omandatakse e kujustatakse nelja õilsa tõe kõiki aspekte alates **püsitusest**, millega eemaldatakse asjadele ja nähtustele ehk seadmustele püsivuse omaduse omistamine. Nii tehakse kõigi 173 aspektiga.

Kujustamine on **meeleharjutus**, mis on virgumisteel kõigi teeliste jaoks seotud **meelepuhastamisega** (*parikarman*).

16. slaid Meelepuhastamine (*parikarman*)

Kui lihtinimesed veedavad tööpäevast ülejäänud aega kes meelelahutamise, kes kangemate jookide abil meelejahutamisega, siis teelised tegelevad meelepuhastamisega. Meelepuhastamine on protsess, mille käigus tekitatakse oma meelevoos **meeleplekkide** kui meelt määrivate emotsioonide vastandeid. Need vastandid on kui puhastusvahendid või plekieemaldajad, mida ü-m-se õpetuses nimetatakse **vastumürkideks** (*pratipakṣa*). See on heas mõttes '**ajupesu**', mida teostatakse teadlikult iseenda poolt ja oma vabal tahtel. Teeleastumise hetkel on teelise meelevoos veel ülekaalus **meeleplekid, virgumist takistavad tõkked ja märdumused**. Uurime neid lähemalt.

17. slaid Meeleplekid (1) (*cittakleśa*)

Budistlikus õpetuses on öeldud, et meeleplekke on 84 tuhat, mis ei tähenda et neid ongi arvuliselt täpselt nii palju. 84 tuhat on vaid arv, millega tähistatakse tohutu suurt hulka. 84 tuhat virna on ka õpetusi, mida Buddha on õpilastele jaganud ja see näitab vaid seda, et Buddha on õpetuste andmisel arvestanud iga õpilase individuaalset arusaamise võimet.

- **Meeleplekid** (*cittakleśa/kleśa*) on meelt määrivad emotsioonid ja need on **virgumise peamised takistajad**.

Meeleplekkide klassifikatsioone on mitmesuguseid. Vaatleme siin põhilisemaid. Kõigepealt eristatakse **kolme juurmist meeleplekki** (*mūlakleśa*), milleks on: **teadmatus** (*avidyā*), **iha** (*kāma*) ja **viha** (*dveṣa*). Järgmine on **viis peamist meeleplekki**, kus kolmele eelmisele lisanduvad veel **kaks: uhkus** (*māna*) ja **kahtlus** (*vicikitsā*). Sellele järgneb keerulisema ülesehitusega kümnest

koosnev nimekiri: viis äsja loetleud peamist meeleplekki, mis ei ole seotud vaadetega ja neile lisanduvad veel viis, mis on seotud **vaadetega** (*dr̥ṣṭi*):, need on: **1.-ks** vaade **isiku reaalsusest** (*satkāyadr̥ṣṭi*), s.t usutakse et **ise** on tegelikult olemas; **2.-ks** on **väärvaade** (s.o teo põhjuse ja teo tagajärje seose mitteuskumine); **3.-ks** on **äärmuslik vaade** (*mithyādr̥ṣṭi*), s.o veendumus, et peale surma olend kas hävib täielikult kui **nihilism**, või et tema mina moodustav aines on püsiv kui **eternalism**; **4.-ks** on klammerdumine **ketserlikesse vaadetesse**, kus oma vaadet peetakse parimaks ja **5.-ks** on vaade, kus **käitumisjuhiseid ja tōotusi järgitakse valesti**, mistōttu ollakse kiindunud kommete ja rituaalide valesti harjutamisse (mis aga ei vii kannatustest vabanemisele).

Samas on oluline teada, et meeleplekke jaotatakse ka suuruse järgi: **suurteks, keskmisteks ja väikesteks**.

18. slaid   **Meeleplekid (2) (*kleśa*)**

Veel räägitakse tekstides **jämedatest** ja **peentest** meeleplekkidest. Jämedad meeleplekid on elujooksul **omandatud meeleplekid** (*parikalpita-kleśa*), mida eemaldatakse nägemisteel vahetu taipamise ehk nägemisega. Need on stereotüüpsed ehk harjumuslikud meeleplekid, mis tulenevad kasvatus käigus saadud õpetustest ja ühiskonna poolt peale sunnitud vaadetest ning neid on lihtne eemaldada. Neid eemaldatakse meelearjutamise käigus nägemisteel **kannatlikkuse** ja neljast **ōilsast tōest teadasaamisega** ning nende tagajärjel avaneva **vahetu taipamisega**.

Teiseks on peened ehk **kaasündinud meeleplekid** (*sahaja-kleśa*). Need on eelkōige kalduvused või soodumused e **jäljed** (*vāsanā*), mis on jäänud teadvusse eelmistest eludest peale meeleplekkide eemaldamist ja mis soodsate asjaolude ilmnemisel neid meeleplekke taastekitavad. Neid peetakse ka **seemneteks** (*bija*), mis esinevad meelevoos **nāhtamatult** (*anusaya*) passiivsetena ja mida ei tajuta otseselt, kuid mis soodsate tingimuste korral on võimelised tekitama nähtavaid meeleplekke. Kaasündinud meeleplekid on tunduvalt raskemini eemaldatavad ja neid eemaldatakse kujustamisteel **kujustamisega**.

Omandatud meeleplekke eemaldavad kõik teelolijad, nii šraavakad ja pratjekabuddhad kui ka bodhisattvad, kuid **kaasasündinuid** eemaldavad vaid bodhisattvad. Järgmisena vaatleme ....

19. slaid **Tõkkeid** (*āvaraṇa*) ja **vastumürke** (*pratipakṣa*)

Tõkked (*āvaraṇa*) e varjutused on virgumist takistavad asjaolud, mis hoiavad inimest sansaaras. Ületava mõistmise õpetuses eristatakse kahesuguseid **tõkkeid**, need on:

meeleplekkidest tõkked (*kleśa-āvaraṇa*) ja

teadasaamise tõkked (*jñeya-āvaraṇa*).

Meeleplekkidest tõkked on peamised takistused sansaarast **vabanemisele** ja **teadasaamise tõkked** on peamised takistused kõikteadmise ja **buddhasuse saavutamisele**. Meeleplekkidest tõkked on need samad meeleplekid, mida eelpool vaatlesime eemaldamise seisukohast ja mida nüüd on vaadeldud sansaarast vabanemise seisukohast. Meeleplekkidest tõkkeid eemaldavad samuti nii kuulajad kui bodhisattvad. **Teadasaamise tõketeks** on **vaated** (*drṣṭi*) ja **mõttemoodustised** (*vikalpa*) ja neid eemaldavad vaid bodhisattvad. Vaadetaga juba tutvusime aga mõttemoodustised on seadmuste kohta meele poolt konstrueeritud vastandlikud mõtted, mida nimetatakse duaalsuseks e kahesuseks, nagu näiteks: püsiv ja püsitu, sansaara ja nirvaana jne. Virgumisteel õppimise käigus tuleb saada teadlikuks meeleplekkidest ja sellest mis on nendega seotud; tuleb teada, et pleklist peab eemaldama, kuid kui tekib klammerdumine sellesse teadmisse kui tegelikult olemasolevasse, siis see on juba mõttemoodustis selle objekti või subjekti plekilise omaduse kohta. Meeleplekke, (selliseid nagu näiteks: teadmatus, iha ja viha) ja mõttemoodustisi, (selliseid, mis käivad objekti või subjekti kohta) neid eemaldatakse virgumisteel järk-järgult meeleharjutamisega. Meeleharjutamise käigus asendatakse need **vastumürkidega** (*pratipakṣa*) ehk meeleplekkide vastanditega, sellistega nagu näiteks teadmine, ihatuse ja vihatuse või mõttemoodustiste vastanditega, sellistega nagu objekti ja subjekti tegeliku olemasolu puudumine.

20. slaid **Mäardumused** (*mala*)

Veel eristatakse **teisejärgulisi meeleplekke**, mis kõik tulenevad kolmest juurmisest meeleplekist – teadmatusest, ihast ja vihast. Teisejärgulisi meeleplekke on kokku 20, kuid ü.m-se õpetuse sissejuhatuses piisab kui teame neist viit, mida nimetatakse **määrdu musteks**. Need on: **uskmatus, laiskus, unustamine, hajameelsus ja mõistmatus**.

Need viis määrdu must (mala) tulenevad teadmatusest ja on vastanditeks **viiele vaimsele võimele (indriya)**, sellistele nagu: **usk, tarmukus, meelespidamine, keskendumine ja mõistmine**. Virgumisteele astumise hetkel on määrdu must veel ülekaalus, sest hõimutunnus (*gotra*), mis määrab kindlaks millisele, kas hinajaana- või mahajaanateele asutakse, on kaetud plekkidest **määrdu mustusega**.

Kogumisteele algab töö selle määrdu muste puhastamisega ja selleks kasutatakse tööriistade ehk vastumürkidenä **vaimseid võimeid**, selliseid nagu: **usk, tarmukus, meelespidamine, keskendumine ja mõistmine**. Uskmatus mõjutatakse vaimse võimega milleks on usk, laiskust tarmukusega, unustamist meelespidamisega, hajameelsust keskendumisega ja mõistmatust mõistmisega. Selle tulemusel hakkab määrdu must kahanema ja virgumistee järgmisel etapil ehk rakendusteele muutuvad viis vaimset võimet **viieks väeks (bala)**. Siis on hõimutunnus puhastunud määrdu mustusest ja avaldub täielikult ning muutub mahajaana toimingute toeks. Aga viit vaimset võimet saab edaspidi täiel määral rakendada teadvuse täiustamiseks.

Meelepuhastamine sarnaneb sõiduki mootoris toimuva sise põlemisega. Meel on kui sise põlemismootor, mille kütuseks on **meeleplekid (kleśa)**. Vastumürk on säde, mis süütab talle vastava meelepleki ja selle põlemine käivitab ja paneb sõiduki teel edasi liikuma. Ilma meeleplekkideta ja nendest puhastumiseta ei toimuks virgumisteele täiustumist ja edenemist. Selline sise põlemise protsess kestab kogu virgumisteele jooksul ja kui virgumisteele viimasel kõige kõrgemal astmel on teeline vabanenud kõige raskemini eemaldatavast meeleplekist ehk **ise(kuse)st (ātman)** ja saavutanud täieliku meelepuhtuse ka kõige peenematest meeleplekkidest, s.t vabanenud ka meeleplekkide seemnetest, siis budistlikust seisukohast võib öelda, et ta on ületanud inimlikkuse. Sest olla inimene tähendab olla isekas ja emotsionaalne, omada puudusi ja teha vigu. Öeldakse ju, et eksimine on inimlik. Aga buddhad ei eksi ja ei tee vigu.

Kui teekonna algsituatsiooniks oli **virgumisteele astumine**, siis lõppsituatsiooniks on .....

21. slaid .... teadvuse kõrgeimate seisundite saavutamine.

Virgumistee läbimise tulemusena saadakse mahajaanateel **buddhaks** ehk **kõikteadjaks** (*sarvajña*), mis viitab tema **kõikteadmise** (*sarvajñatā*) võimele ja tähistab neljast teadvuse kõrgeimast seisundist ühte. Ülejäänud on **ületav mõistmine** (*prajñāpāramitā*), **ülim täielik virgumine** (*anuttarā samyaksambodhi*) ja **buddhasus** (*buddhatā*)/[**nõndasus** (*tathatā*)]. Aga hinajaanateel saadakse arhatiks. Ületava mõistmise õpetuse järgi ei saavuta arhatid bodhisattvatega sarnaseid tulemusi, nende mõistmine ei muutu ületavaks, nad ei virgu täielikult ja ei saa buddhaks. Nende teekond lõpeb tohutult pikaajalise **rahususe** (*upaśānti*) seisundiga, mis kestab seni kuni buddhad nad äratavad ja juhatavad mahajaanateele. Kuid arhatite alavääristamine on täiesti lubamatu, sest mahajaana õilsate isikute mõistmisvõime hakkab arhatite oma ületama alles bodhisattva 7-tasemel. Seni on arhatite mõistmisvõime tunduvalt suurem bodhisattvate omast.

Teadvuse kõrgeimad seisundid on viiest astmelisest etapist koosneva virgumistee läbimise tulemused.

Virgumisteed läbides teostatakse mitmesuguseid toiminguid, millest kõige olulisemad on need, mis viivad ületavusele. Tavaliselt räägitakse tekstides kuuest ületavast toimingust, kuid ü.m-se õpetuses on neid kümme ja need on seotud bodhisattva kümne tasemega. Järgmisena uurimegi kõigepealt ületavaid toiminguid, seejärel bodhisattva kümmet taset.

22. slaid Ületavad toimingud (*pāramitā*)

IML-s kirjutatakse, et.....

.....sanskritikeelse sõna **pāramitā** tähendus on 'teisele kaldale viiv' e 'üleviiv' e 'ületav', mida lääne budoloogias on tihti tõlgitud ka 'täiuseks v täiuslikkuseks'. See on bodhisattva astmeline tee, mille abil jõutakse teisele kaldale e teadvuse kõrgeimasse seisundisse. Ületavate toimingute põhiline otstarve on meeleplekkide hävitamine ning nende vastandite tugevdamine. Iga ületav toiming on vastukaaluks mingile kindlale meeleplekile. Põhitekstis e AA-s räägitakse kümnest ületavast toimingust:

1. ületav annetamine (*dāna-pāramitā*), see on vastukaaluks **kitsidusele** ja ta saavutatakse **nägemisteel**;
2. ületav kõlblus (*śīla-pāramitā*) on vastukaaluks kõlblusetusele ja saavutatakse **kujustamisteel**.
Alates teisest ületavusest saavutatakse kõik ülejäänud ületavused kujustamisteel.
3. ületav kannatlikkus (*kṣānti-pāramitā*) on vastukaaluks kärsitusele;
4. ületav tarmukus (*vīrya-pāramitā*), mis on vastukaaluks laiskusele;
5. ületav mõtlus (*dhyāna-pāramitā*), mis on vastukaaluks hajameelsusele;
6. ületav mõistmine (*prajñā-pāramitā*), mis on vastukaaluks mõistmatusele;

Ülejäänud neli ületavust: ületav vahend (*upāya-pāramitā*), ületav vägi (*bala-pāramitā*), ületav tööetus (*praṇidhāna-pāramitā*) ja ületav teadmine (*jñāna-pāramitā*), need kõik saavutatakse samal kujustamisteel, kuid erinevatel bodhisattva tasemetel (7.-10.).

Kuigi need toimingud saavutavad oma ületavuse nägemisteel ja kujustamisteel, siis see ei tähenda, et neid ei teostataks juba varem. Neid kõiki tehakse ka virgumistee alguses, kogusmisteel ja rakendusteel, kuid seal on nad tavalised voorused ega ole veel ületavad. Neid kõiki teostatakse samaaegselt, nad on üksteisega tihedalt seotud.

Nii nagu tavaline annetamine on seotud kõlblusega, nii ka **ületav annetamine** on seotud **ületava kõlblusega**. Kui harjutatakse sellist voorust nagu heldus/annetamine, kuid ei peeta kinni kõlblusest, siis võib inimesena mitte sündida, aga kui järgida kõlblust olemata helde, siis võib sündida vaesena. Sellega on seletatavad nende vooruste ja sündide arvukad detailid, variandid ja kombinatsioonid. Samuti on need kaks ületavust seotud ka **ületava kannatlikkuse** harjutamisega, sest annetamise harjutamisel ja kõlbluse järgimisel, kuid kannatlikkuse puudumisel võib küll sündida inimesena, isegi rikka inimesena, kuid ollakse kas puuetega või koleda välimusega. Nii on ka kõik teised ületavused omavahel seotud. Samas on siin üks oluline iseärasus, kuigi viis esimest (annetamine, kõlblus, kannatlikkus, tarmukus ja mõtlus) saavutavad oma ületavuse enne kuuendat, s.t mõistmist, siis päriselt ületavateks peetakse neid kõiki alles siis, kui ka mõistmine on muutunud ületavaks. Ületav mõistmine on see, mis suunab kõiki teisi ületavaid toiminguid. Tavaline annetamine, kuigi ta annab pälvimusi, ei ole ületav. Kui mõistmine puudub, siis ka kõlblus, kannatlikkus, tarmukus, mõtlus, ei ole veel päriselt ületavad. Kõik ületavad toimingud on päriselt ületavad vaid siis, kui nad on teostatud ületavas mõistmises. Näiteks kui ületava annetamise eesmärgiks on

teistele hüve ja kasu toomine, siis annetamine, mida teostatakse ilma mõistmiseta võib olla hoopis annetuse vastuvõtjale kahjulik.

Kõik ületavused on seotud bodhisattva kümne tasemega.

26. slaid - Bodhisattva 10 taset

Bodhisattvatee koosneb **kümnest tasemest** (*daśabhūmi*), mille loendamist aga ei alustata kohe alates virgumisteele astumisest, vaid alles peale teatud ettevalmistava ehk eeltegude perioodi läbimist. Eeltegude periood hõlmab kogumisteed ja rakendusteed, kus bodhisattva on alles tavabudist ja ei ole veel õilisust saavutanud. Oma esimese õilsuse taseme saavutab b-tva nägemisteedel, s.t virgumise viiese tee kolmandal etapil. Bodhisattva esimese taseme nimi on ..

1 .... rõõm (*pramuditā*). Sellel tasemel olev bodhisattva rõõmustab selle üle, et ta suudab soodustada teiste elusolendite heaolu ja et on edenemas ülimalle virgumisele. Seda taset iseloomustab esiteks – **omandatud meeleplekkide** (*parikalpita-kleśa*) eemaldamine õilsa tõe vahetu nägemise ehk taipamisega. Valdavaks toiminguks bodhisattva esimesel tasemel on **ületav annetamine** (*dāna-pāramitā*). Järgmine tase on ....

2.... märdumatus (*vimalā*). Selle taseme saavutanud bodhisattva on jõudnud kujustamisteele, kus tema meel on juba puhastunud elujooksul omandatud meeleplekkidest ja isekatest (s.t hinajaanalikest) kalduvustest, seepärast on siin valdavaks toiminguks **ületav kõlblus** (*śīla-pāramitā*). Järgneb kolmas tase ehk ..

3.... valgustatus (*prabhākari*). Selle taseme saavutanud bodhisattva valgustab teisi tänu oma **ülemaisele teadmisele** (*lokottara-jñāna*). Valdavaks toiminguks on siin **ületav kannatlikkus** (*kṣānti-pāramitā*). Kuna **valgustatus** on bodhisattva kolmanda taseme nimetus, siis oleks väärt pidada **valgustumiseks** virgumisteede läbimise lõpptulemust, mida tähistab skr sõna **bodhi**, sest kolmandalt tasemelt on virgumiseni veel hulka maad – tervelt seitse bodhisattva taset. Kuid paraku on võõrkeelsest kirjandusest pärit eksimus mingil põhjusel laialt levinud ka meil, võib vaid oletada et seda on soodustanud tekstide ja skr keele vähene tundmine. Järgmine ja neljas b-tva tase on....

4.... kiirgus (*arciṣmatī*). Selle taseme saavutanud bodhisattva valdab juba teadmise kiirgavat tuld, mis põletab ära kaasasündinud meeleplekid. Siin on valdavaks toiminguks **ületav tarmukus** (*vīrya-pāramitā*). Bodhisattvat iseloomustab siin selle mõistmine, et ei ole vaja klammerduda pühakirja õpetusse kui tõeliselt olemasolevasse ja ei tule uhkustada oma võimega seda ette kanda. Viies tase on ...

5. ....**raskeltvõidetavus** (*sudurjayā*). Siin on valdavaks toiminguks **ületav mõtlus** (*dhyāna-pāramitā*). Bodhisattva mõistab nüüd enda ja teiste elusolendite meelewoo ühtsust, mille on põhjustanud selge arusaamine **mitteise** (*nairātmya*) tegeliku olemasolu puudumisest. Kuna isekus on raskesti võidetav meeleplekk, siis sellest ka taseme nimetus. Järgmine tase on ...

6.... **silme ees hoidmine** (*abhimukhī*). Sellel tasemel on valdavaks toiminguks **ületav mõistmine** (*prajñā-pāramitā*). Bodhisattva jõuab arusaamisele, et ei määrdunud (*sāṃkleśika*) ega täielikult puhtad (*vaiyavadānika*) seadmused ei teki tõeliselt, s.t ei põhjusega ega põhjuseeta, järelilikult puudub olemuslik vahe nende vahel. Kuigi sellel tasemel muutub mõistmine ületavaks, ei ole see veel lõplik ja täielik ü.m-ne. Ü.m-ne täiustub kuni virgumistee lõpuni, kus võrdsustub kõikteadmisega. Järgmine tase on ...

7.... **kaugelejõudmine** (*dūraṃgamā*), sest bodhisattva omandab siin **pingutuseta toimimise väe** (*anābhogam*) ja võib sel viisil sooritada oma toiminguid sõltumata sellest, kui kaugel ka ei viibiks tema toimingute objekt või ala. Valdavaks toiminguks on siin **ületav vahend** (*upāya-pāramitā*). Kaheksas tase on ....

8.... **liikumatus** (*acalā*). Bodhisattva püsib siin kaljukindlana, sest tal puudub vajadus rakendada oma toimingutes jõupingutust. Valdav toiming siin on **ületav vägi** (*bala-pāramitā*). Sellel tasemel hakkab bodhisattva valdama **kümme väge** (*daśa-vaśitāḥ*). Üheksas tase on....

9.... **õilis tarkus** (*sādhumatī*). Selle taseme saavutanud bodhisattva omab täiuslikku eristavat meelt. Valdav toiming on siin **ületav töötus** (*praṇidhāna-pāramitā*). Bodhisattva, kes valdab sügavat eristavat mõtlemist, hakkab siin tunnetama tühjust (absoluuti/nõndasust) **ülima teadmise** (*jñāna-vaśitā*) alusena. Viimane ja kümnes tase on ...

10. .... **seadmusepilv** (*dharmameghā*). Siin kujutatakse b-vat ülevoolavana ülima õpetuse e seadmuse vihmast. Oma tegevuses elusolendite hüvanguks, muutub ta buddhataoliseks, nii et teda võib nimetada buddhaks, kuigi veel mitte täielikult teostunud buddhaks. Siin hakkab ta tunnetama tühjust (**absoluuti/nõndasust**) oma isikliku **elemendina** (*dhātu*) ja oma toimingute alusena. Valdavaks toiminguks kümnendal tasemel on **ületav teadmine** (*jñāna-pāramitā*).

Nendest kümnest tasemest peetakse esimest seitset **mittepuhasteks** (*aśuddhabhūmi*) ja kolme viimast – **puhasteks** (*śuddhabhūmi*) tasemeteks. Seda põhjustab asjaolu, et esimesel seitsmel tasemel on veel olemas **meeleplekke**, samas kui viimastel tasemetel peab bodhisattva eemaldama vaid kõige

väiksemaid teadasaamise tõkkeid, mis seisnevad ettekujutuses jagunemisest subjektiks ja objektiks, sansaaraks ja nirvaanaks kui kaheks eraldi olemuseks.

Sellised on väga lühidalt bodhisattva kümme taset seoses õpetusega virgumisteest.

24. slaid **Kokkuvõte**

Niisiis, tee(d) ja teelised. Teeks on virgumistee, mis koosneb viiest etapist: **kogumisteest, rakendusteest, nägemisteest, kujustamisteest ja õppimist ületavast teest**, millest kahte esimest peetakse **eeltegude tasemeks** ehk **maiseks teeks** ja kolme viimast **õilsaks** ehk **ülemaiseks teeks**. Virgumisteed kulgevad erinevad õppurid: **šraavakad, pratjekabuddhad ja bodhisattvad**. Kuid erinevad õppurid kulgevad virgumisteed erinevalt, seega on erinevad ka nende tee läbimise tulemused.

Kuna sai räägitud šraavaka-, pratjekabuddha- ja bodhisattvateedest, hinajaana- ja mahajaanateedest, siis võib tekkida küsimus: **Kas teid on ikkagi üks või mitu?**

- Et selgust saada vaatleme ühte olulist iseärasust, mis on iseloomulik teele üldiselt. See on õpetus tee **aluspõhjast** (*ādhāra*) ja **buddhasuse** põhielemendist ehk **hõimutunnusest** (*gotra*).

Vastavalt *Abhisamayālaṅkāra*'s öeldule (1,pt v 39) on buddhasuse põhielement ehk **hõimutunnus** oma olemuselt ühtne ja jagamatu ning algselt olemas kõikides elusolendites. Tema jagamist kolmeks – šraavakaks, pratjekabuddhaks ja bodhisattvaks peetakse suhteliseks ja loetakse, et lõplik tulemus on neil ühine – see on **buddhasus**. Mahajaana traditsioonis ei tähenda šraavakate ja pratjekabuddhade tee lõppemine veel lõpliku eesmärgi saavutamist, nende nirvaana ei ole lõplik vaid on näiv ja 'kustunud valgusele sarnanev' nirvaana. See on tohutu pikk keskendumise seisund nimega **rahusus** (*(upa)śānti*). Selle mõõtmalt pika perioodi lõpul ärkavad arhatid tänu buddha v bodhisattva veenmisele ja asuvad uuesti teele, seekord mahajaanateele kui lõplikusse sõidukisse, mis kulgeb virgumisteed ja viib nad täielikule vabanemisele.

Arvukates mahajaana suutrates ja kommentaarides on väljendatud ideed, et buddhade hõimu kuuluvad kõik elusolendid ja seetõttu on neil kõigil võimalik saavutada buddhasus. Öeldakse, et kõik elusolendid on läbiimunud

buddhasuse elemendist kui ühte ja samasse **hõimu kuulumise tunnusest** (*gotra*).

Kuid kuna **joogatšaara** koolkond tunnistab ka selliste hinajaana arhatite olemasolu, kes mitte kunagi ei suuda saavutada buddhasust, siis nemad vaatlevad **hõimutunnuse** (*gotra*) kolme teisendit olemuslikult erinevatena ja toetavad teooriat **kolmest sõidukist**. Seoses sellega eristatakse nendel teedel eemaldamisele kuuluvate meeplekkide seisukohalt kahesuguseid tõkkeid: 1) **meeplekkide(st) tõkkeid** (*kleśa-āvaraṇa*) ja 2) **teadasaamise tõkkeid** (*jñeya-āvaraṇa*). **Šraavakad** kõrvaldavad vaid esimesi kui ettekujutust **ise tegelikust olemasolust** (*pudgala-nairātmya*) ja sellega seoses olevaid meeplekke. **Pratjekabuddhad** kõrvaldavad nii meeplekkidest tõkkeid kui osaliselt teadmatuses tulenevaid tõkkeid, s.t. eksiarmusi seoses välismaailma ehk asjade ja nähtuste tegeliku olemasoluga (*dharma-nairātmya*). **Bodhisattvad** peavad oma teel lahti saama mõlematest ja eriti teadasaamist takistavatest peentest tõketest, mis tulenevad jagunemisest subjektiks ja objektiks, sansaaraks ja nirvaanaks kui kaheks eraldi olemuseks.

Isikuid, kes viibivad mahajaanateel on kahesuguseid, need on: 1) **bodhisattvad**, kes kohe algusest peale kuuluvad mahajaana hõimu ja 2) **arhatid** (šraavakad ja pratjekabuddhad), kes on asunud mahajaanateele peale **rahususest** väljumist. Bodhisattvad peavad mõlemad tõkked eemaldama korraga. Aga kuna seoses eelneva hinajaanatee läbimise ja rahususse jõudmisega on arhatid meeplekkidest tõkked juba täielikult eemaldanud, siis on neil nüüd jäänud eemaldada vaid teadasaamist takistavad tõkked.

Niisiis, kui jätta kõrvale ühe koolkonna arvamus, et on kuulajaid, kes kunagi ei saavuta buddhasust, siis üldiselt on tee jaotamine kolmeks ikkagi suhteline, sest tegelikult on üks virgumistee, samad astmed ja etapid, mida kulgevad vaid erinevad teelised ja selleks, et esile tuua nende isikute erinevust, nimetatakse ühte ja sama teed kolme erineva nimega. Virgumistee läbimise lõpptulemus on neil kõigil ühine ja selleks on **buddhasus**, mis on juba algselt paika pandud **hõimutunnusega**.

Seda kinnitab ka järgnev lõik **Valge lootose suustrast** (*Saddharma-pundarika*):

„Oo Šariputra, tulevastel aegadel saab sinust kõrgeim buddha ning sa hakkad sõnastama ja selgitama seadmuse otsest tähendust, seda et on ainult üks sõiduk ja ei mingeid teisi.”

Ka **Lankāvatāra-suutras** on öeldud: „Oo Mahamati, selle sõidukiga ei ole vabanemist kuulajate tee järgijatel. Ka nemad peavad teostama oma tee mahajaanas....”.

Ühesõiduki teooriat tähistab skr termin **ekayāna** ja seda pooldavad mõlemad madhjamaka koolkonnad, nii prasangika kui svatantrika.

Kuid meie ei klammerdu kauemaks koolkondadesse ja vaatleme järgmisi hinajaana ja mahajaana järgijate erinevusi.

25. slaid **Neli õilsat tõde**

- Vastavalt hinajaana ja mahajaana ühisele määratlusele tähendab **(virgumis)tee (mārga)** objektist ehk õilsatest tõdedest selget arusaamist, mis viib sansaarast vabanemisele, virgumisele ja nirvaanasse. Seoses teel omandatava e kujustatava objektiga e nelja õilsa tõega jaguneb virgumistee viieks etapiks, mille nimeks on **viis teed (pañcamārga)**. Need, kes viibivad virgumise viiese tee esimesel etapil, s.t **kogumisteel**, need omandavad e kujustavad **tõde kannatusest. Rakendusteel** viibivad **tõde tekkimisest, nägemisteel** viibivad **tõde lakkamisest** ja **kujustamisteel** viibivad **tõde teest**. Tee määratluses on öeldud, et nii hinajaana kui mahajaana järgijad tekitavad ja arendavad endas selliseid võimeid, millega hakatakse mõistma **nelja õilsat tõde (caturāryasatyāni)**. Tee läbimisega hakkavad hinajaana järgijad mõistma nelja tõde 27-s aspektis, mahajaana järgijad 36-s aspektis, aga buddhad hakkavad seoses kõikteadmise saavutamiselega nelja õilsat tõde mõistma lisaks eelmistele veel 110-s aspektis. Kokku iseloomustavad nelja õilsat tõde 173 aspekti ja neid käsitletakse AA 4. peatükis, mis on kogu traktaadi kõige raskemini mõistetav peatükk.

Siinkohal võiks küsida miks on see tõde just kannatuse aga mitte õnne kohta?
Inimene pürgib ju ikkagi õnne aga mitte kannatuse poole.

Arutleks nii: kannatus ja õnn on vastandid, nad on kui sama nähtuse kaks teineteisest kõige kaugemat punkti, kui kaks äärmust, millest üks valmistab piina aga teine naudingut, ühte peame halvaks aga teist heaks. Õnnetunne on füüsilise või vaimse naudingu haripunkt, nagu orgasm, tugev tunne kuid üürrike. Õnnega on nii nagu iga muu hea asjaga, see ei ole püsiv. Ajapikku see kuhtub, kordolnud heaga harjutakse ära ja see muutub tavaliseks. Õnne puudumine tekitab samas kannatust ja janu seda uuesti kogeda. Nii nad sansaaras käsikäes kulgevad, hea ja halb kui kaks lahutamatu sõpra. Seepärast öeldaksegi, **pole**

halba ilma heata ega head ilma halvata. Õnn ja kannatus ongi selleks et teineteist vürtsitada. Kui poleks ühte siis poleks ka teist, see on sansaara seadus – duaalsus.

Miks siis ikkagi tõde kannatusest aga mitte õnnest. Vastuse leiab äsja räägitust. Õnnes ja heaolus viibimine muudab inimese rahulolevaks ja passiivseks, aga kannatus on liikumapanev jõud, mis paneb otsima väljapääsu ehk teed kannatusest vabanemiseks, tekitab soovi **lahtilasta** sansaarasse klammerdumisest. Aga õnne puudumine paneb otsima vaid uusi naudinguid allikaid ja suuremaid doose, sarnanedes meelemürgile, mille pruukimine viib alati kannatusele. Seepärast tuleb õnnega olla ettevaatlik aga kannatust hinnata. Suur tegija ja meie arengu katalüsaator on just kannatus ning et seda ülesannet väärilt täita, laseb ta meil vahel veidike õnne nautida. Tuleb vaid leida tema põhjused ja mõista, mida tal meile õpetada on.

Kannatuse olulisust kinnitavad ka looduseadused. Juhul kui olete jälginud Looduskalendri pesakaamerates linnuperede eluolu, siis olete kindlasti näinud kuidas vanalinnud meelitavad oma suureks kasvanud poegi pesast lendu tõusma. Seda ei tehta mitte rohke toiduga, vaid vastupidi. Poegade toitmist vähendatakse sedavõrd, et lõpuks on piinav näljatunne see, mis neid pesast välja lendama ja ise toitu otsima sunnib. Vastasel korral ei tekiks neil kunagi soovi sealt lahkuda ja teele asuda, nagu tuleb ette inimühiskonnas, kus võib leida mugavasse pesasse unund ja vanemate toita ja katta jäänud täiskasvanuid pesamune.

Kuid naaseme hinajaana ja mahajaana erinevuste juurde.

26. slaid   **Erinevused**

- On veel üks oluline erinevus. Hinajaana järgijatel, šraavakatel ja pratjekabuddhadel, **puudub ületavuste harjutamine**. Aga bodhisattvate jaoks on ületavuste harjutamine esikohal. Näiteks, bodhisattva esimesel tasemel toimub annetamise harjutamine. Annetamine muutub ületavaks alles siis, kui tekib täiuslik annetamine. See tähendab, et kui keegi palub bodhisattvalt midagi, siis ta mõtleb nii: „Lõpuks ometi ilmus keegi, kes võimaldab saavutada ületavat annetamist.” Selline palve teeb bodhisattva õnnelikuks ja igat tema annetamist saadab rõõm. Seepärast nimetataksegi bodhisattva esimest taset rõõmuks. Õnne või rõõmuna kirjeldatav meeles seisund ei tekita enam soovimatust seda teha, vaid vastupidi, rõõm on nii suur, et isegi oma ihu loovutamine toimub sama loomulikult ja kergelt kui toidu annetamine. Kui džaatakates ja teistes budistlikes tekstides räägitakse ihu loovutamisest, siis

lihtinimeses võib see tekitada veidi õõvastust ja tunduda ülepakutuna, kuid kui mõelda tänapäeva veredoonoritele ja elundite loovutajatele, siis see ei tundugi enam nii võõrana.

- Lõpuks veel üks oluline erinevus hinajaana ja mahajaana teeliste vahel. Kui hinajaanateel on harjutaja otseseks eesmärgiks meeleplekkide eemaldamine ja sansaarast väljumine, siis bodhisattva ei sea endale sarnast eesmärki. Tema otseseks eesmärgiks on hoopis sansaaras viibivate olendite aitamine. Kuid abistades teisi sansaara olendeid, toimub samaaegselt ka bodhisattvate isiklik täiustumine ilma otsese eesmärgita meeleplekke eemaldada ja sansaarast väljuda. Samaaegselt sansaaras viibimisega ja olendite abistamisega, kulgeb bodhisattva virgumisteed, millega kaasneb järkjärgult meeleplekkide kadumine ja täiustumine ning sansaarast kaugenemine. Selliselt, ilma seadmata kuulajatega sarnast eesmärki, eemaldab bodhisattva kõik meeleplekid kuni meeleplekkide seemneteni välja ja saavutab oma otsese eesmärgi abistada olendeid, mis ongi bodhisattvate esmane ülesanne. Seepärast on mahajaana õilsatele isiksustele ehk bodhisattvatele iseloomulik sansaarast ja meeleplekkidest mittevabanemine ning sündimine sansaarasse elusolenditele kasu ja hüve teostamiseks.

Kui budismis peetakse seadmuse õpetajat kas buddha või bodhisattva kehastuseks ja elusolendite jaoks hüve teostajaks, siis eelpool öeldu põhjal võib järeldada, et õpetajad kui bodhisattvad ei saa olla ilma meeleplekkideta, sest meeleplekid on olnud nende sansaarasse sündimise vahendiks. Ilma meeleplekkideta ja täielikult puhastena, ei sünniks nad enam sansaarasse ning ei saaks olendeid juhtida virgumisteele.

Nii võtavad nad üha uusi ja uusi ümbersünde kõige erinevamate olemasolu valdkondades, alates sünnist maailmavalitsejana ja lõpetades sünniga põrgus (näiteks bodhisattva Kšitigarbha).

Väliselt elab bodhisattva samuti nagu kõik teised olendid, kelle toimingutes on näha meeleplekke. Kuid meeleplekid, mis teistele olenditele põhjustavad tavaliselt füüsilisi ja vaimseid kannatusi, ei põhjusta kannatust bodhisattvale. See tähendab, et kuigi olenditele kasu ja hüve teostamisel kasutavad bodhisattvad väliselt meeleplekke abivahenditena, siis sisemiselt ei lase nad meeleplekkidel avaldada oma tavapärasest mõju, sest neid kasutatakse olendite hüvanguks. Selles seisneb erinevus õpetaja väliselt meeleplekkidest

määrduvad käitumise ja tavaolendi meeleplekkidest määrduvad käitumise vahel.

Sellega lõpetaksingi tänase seminari. Täna kuulamast/lugemast !